

37

Het internationale debat over genoegdoening

ANA LUCIA ARAUJO

In de afgelopen drie decennia hebben verschillende landen in Europa, Afrika en Noord- en Zuid-Amerika, als reactie op de oproep van allerlei zwarte sociale actoren, geleidelijk het toekennen van symbolische schadevergoedingen voor het slavernijverleden omarmd. Deze initiatieven krijgen de vorm van publieke verontschuldigingen, herdenkingsactiviteiten, festivals en feestdagen. In 2002 werd in Amsterdam een door Erwin de Vries ontworpen slavernijmonument onthuld. In 2019 begon in die stad onder druk van bezorgde zwarte burgers een debat over het formuleren van een verontschuldiging voor het slavernijverleden.¹ Ook zal het Rijksmuseum in 2021 een tentoonstelling openen met kunstwerken die verband houden met dit pijnlijke verleden. Maar ondanks het feit dat overheden en publieke instanties deze symbolische vormen van compensatie voor het slavernijverleden grotendeels hebben omarmd, blijft de roep om financiële en materiële schadevergoeding omstreden.

Nu de roep om genoegdoening voor de slavernij en de Atlantische slavenhandel zo in de belangstelling staat, is het belangrijk om te benadrukken dat dit niet voor het eerst is. Die roep heeft zelfs een zeer lange geschiedenis. In het tijdperk van de Atlantische slavenhandel hebben slavenschepen ongeveer 12,5 miljoen tot slaaf gemaakte Afrikanen naar Amerika vervoerd. In West-Afrika en Westelijk Centraal-Afrika zijn bovendien vele Afrikaanse mannen, vrouwen en kinderen omgekomen tijdens de oorlogen die gevangenen opleverden voor de slavenhandel. Vele anderen vonden de dood op de lange voettocht van het achterland naar de kust en gedurende de lange wachttijd in gevangenschap in de slavendepots. Ongeveer 2 miljoen Afrikanen stierven al voordat ze de schepen in werden gedwongen die hen de At-

*foto (maker onbekend); 1864;
Smithsonian Institution*
Portret van burgerrechten-
activiste Sojourner Truth,
vooral bekend vanwege
haar inzet voor vrouwen-
rechtenbewegingen en de
afschaffing van de slavernij.
Ze werd rond 1797 geboren
in slavernij en kreeg de
naam Isabella, maar zij liep
in 1826 weg en nam de naam
Sojourner Truth aan. Min-
der bekend is dat zij in New
York opgroeide met Neder-
lands als haar eerste taal.

lantische Oceaan over voerden, en bijna evenveel Afrikanen overleefden de verschrikkingen van de overtocht niet. Ongeveer 10,7 miljoen tot slaaf gemaakte mannen, vrouwen en kinderen zijn in Amerika levend van boord gekomen.

Vanaf de achttiende eeuw begonnen tot slaaf gemaakte en bevrijde individuen het idee van financiële en materiële herstelbetalingen te verwoorden in correspondentie, pamfletten, toespraken, slavengetuigenissen en juridische claims, geschreven in het Engels, Frans, Spaans en Portugees. Ook al was slavernij op het Amerikaanse continent nog legaal, toch lieten slaven en voormalige slaven in verschillende perioden zien dat ze beseften het slachtoffer te zijn van een onrechtvaardig systeem. Met andere woorden, ze waren zich ervan bewust dat ze onbetaalde arbeid leverden aan hun eigenaren en daarmee bijdroegen aan hun rijkdom. Vanuit dit bewustzijn stelden de pioniers die als eersten schadevergoedingen eisten van overheden en van hun voormalige eigenaren, duidelijk dat ze niet alleen moesten worden bevrijd, maar dat hun ook financiële en materiële schadevergoeding verschuldigd was. Zo verdedigde de abolitioniste Sojourner Truth de herverdeling

van land onder voormalige slaven als een vorm van compensatie voor de slavernij. Haar argumenten waren duidelijk: tot slaaf gemaakte mannen en vrouwen hadden geholpen de rijkdom van de natie te vergaren en moesten daarvoor worden vergoed: 'Wij hebben geholpen deze kosten te dragen. We zijn een bron van rijkdom geweest voor deze republiek. Onze arbeid voorzag het land van katoen totdat voor de verwerking daarvan overal in het ondernemende Noorden dorpen en steden waren ontstaan die werkgelegenheid en ondersteuning boden aan een groot aantal mensen, en daarmee werd onze arbeid een bron van inkomsten voor de regering. Onder een brandende zuidelijke zon hebben we gezwogd, in de rietvelden en in het rijstmoeras, aangespoord door de zweep van de genadeloze slavendrijver, en zo miljoenen verdiend.'²

Eerste roep om genoegdoening

Met de term 'reparatie' wordt bedoeld dat misstanden uit het verleden worden hersteld. In de twintigste eeuw ontstond in het internationaal recht en op het gebied van de mensenrechten het idee van reparatie ter compensatie voor fysieke, materiële of morele schade die is toegebracht aan een individu, een groep, of zelfs een natie. In het internationaal gewoonterecht was reparatie gerelateerd aan maatregelen om naties te compenseren voor oorlogsschade. Dergelijke maatregelen hebben echter twee dimensies. De eerste dimensie is moreel of symbolisch, bijvoorbeeld in de vorm van erkenning van de toegebrachte schade, verontschuldigingen, of de bouw van een monument of gedenkteken, het aanbrengen van plaquettes, het hernoemen van gebouwen – acties bedoeld om de slachtoffers van de misstand te eren. De tweede dimensie heeft een financieel en materieel karakter: het slachtoffer van misstanden uit het verleden krijgt ook geld of andere bezittingen, zoals grond, als compensatie voor het toegebrachte leed.

Historici hebben de periode tussen eind achttiende en eind negentiende eeuw bestempeld als het tijdperk van de geleidelijke afschaffing van slavernij. Gedurende die hele eeuw hebben allerlei staten en naties wetgeving aangenomen om geleidelijk een eind te maken aan de Atlantische slavenhandel en slavernij. In deze periode eiste een klein aantal vrijgemaakte slaven dat de regeringen van hun voormalige eigenaren hun een pensioen zouden uitkeren, of een vorm van financiële compensatie bieden. In de Verenigde Staten was er bijvoorbeeld het emblematische geval van Belinda Sutton (ca. 1713-179?), een in Afrika geboren tot slaaf gemaakte vrouw die eigendom was van de rijke Isaac Royall (1672-1739) uit Massachusetts. Zijn

zoon Isaac Royal Junior (1719-1781) erfde haar, als menselijk bezit. Maar tijdens de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog verliet hij Massachusetts vanwege zijn steun aan de loyalisten, met achterlating van zijn bedrijven en eigendommen, onder wie Belinda. In zijn testament van 1778 gaf hij zijn kleinzoon opdracht Belinda na zijn dood drie jaar lang jaarlijks dertig pond te betalen. In datzelfde jaar nam de staat Massachusetts de eigendommen van Royall Junior in beslag. We mogen dus aannemen dat Belinda na zijn dood in 1781 het in het testament vermelde bedrag betaald kreeg, maar toen de betalingen in 1783 stopten, diende zij bij de staat Massachusetts een verzoek in om een pensioen als vergoeding voor het onbetaalde werk dat zij voor de Royalls had verricht.³ Hoewel Suttons verzoek slechts ten dele succes had, is haar geval het eerste waarvan we weten dat er daadwerkelijk een individuele schadevergoeding werd toegekend aan een vrijgelaten persoon.

Tussen 1804 en 1888 schaften alle landen op het Amerikaanse continent de slavernij af. Toch was de neergang ervan een langdurig en geleidelijk proces. Uit publieke debatten onder abolitionisten en slavernijaanhangers blijkt dat de slavenhouderselite benadrukte dat slavernij en slavenhandel legaal waren en dat vóór alles eigendomsrechten moesten worden gerespecteerd.

Ook abolitionisten gebruikten juridische argumenten voor hun standpunt dat duizenden Afrikanen illegaal naar Amerika waren geïmporteerd en dat het onwettig was om deze Afrikanen en hun nakomelingen in slavernij te houden. In de Verenigde Staten werden ook veel vrije individuen in strijd met de wet tot slaaf gemaakt. Zo werd in 1841 Solomon Northup, een vrije zwarte man uit de staat New York, ontvoerd en als slaaf verkocht in Louisiana. Northups verhaal werd beroemd door het verhaal *12 Years a Slave*, dat in 2013 door Steve McQueen werd verfilmd. Nadat Northup uiteindelijk met steun van een aantal abolitionisten was bevrijd, werden bij het Amerikaanse Congres verschillende petitie's ingediend met het verzoek hem schadeloos te stellen voor zijn illegale slavernij. Het Congres heeft deze verzoeken om financiële schadeloosstelling voor Northup echter nooit in overweging genomen.⁴

Sinds de opkomst van de abolitionistische beweging pleitten antislavernijactivisten weliswaar incidenteel voor herstelbetalingen aan voormalige slaven en hun nakomelingen (middels herverdeling van land, lonen en onderwijs), maar in de publieke debatten overheerste vooral de roep om financiële compensatie voor de slavenhouders. Het geleidelijke einde van de slavernij in Amerika in de negentiende eeuw was bedacht om de belangen

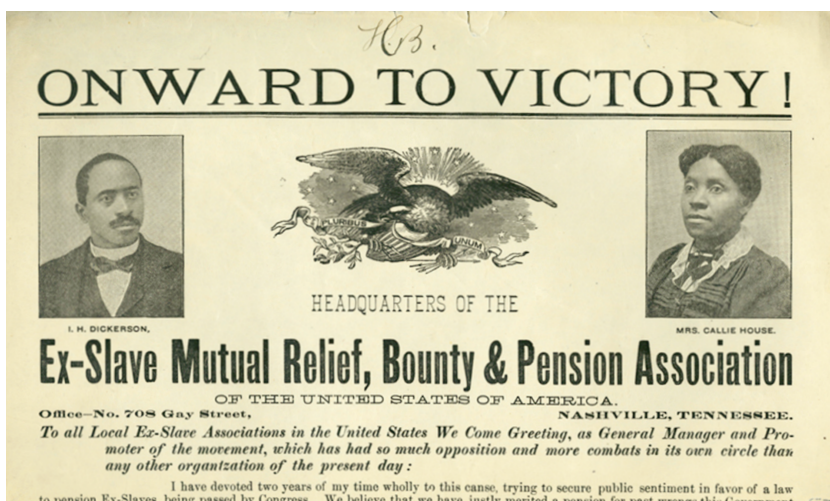

van slavenhouders en planters te beschermen. Bij het beëindigen van de slavernij kregen voormalige slavenhouders in het Britse, Nederlandse en Franse Caribische gebied en in Washington DC een financiële compensatie. In 1825 betaalde Haïti een schadevergoeding aan Frankrijk om erkenning te krijgen voor zijn onafhankelijkheid. Dit geld werd aangewend om slavenhouders te compenseren voor het verlies van hun eigendommen, inclusief tot slaaf gemaakte mensen.⁵ In de rest van Latijns-Amerika, waaronder Brazilië, en zelfs in de noordelijke staten van de VS, omvatte de wetgeving die geleidelijk een eind maakte aan de slavernij ook maatregelen om slavenhouders te compenseren. Bovendien werden in het Britse en Nederlandse Caribische gebied en in Cuba veel voormalige slavenhouders indirect beloond door de invoering van leerlingstelsels waarbinnen ze vrijgemaakten onder controle hielden door hen een symbolisch loon te betalen.

In de Verenigde Staten bracht de periode na de emancipatie, die bekendstaat als de Reconstructie, hoop op herverdeling van het land aan vrijgemaakten en toegang tot volwaardig burgerschap. Maar ook deze projecten mislukten uiteindelijk. Met het voortijdige einde van de Reconstructie werden de vooruitzichten op het verkrijgen van land en volledig burgerschap vervangen door rechtsonzekerheid en toenemende rassenhaat. In deze context gingen voormalige tot slaaf gemaakten hun krachten bundelen om collectief pensioenen op te eisen als financiële genoegdoening. In de jaren negentig van de negentiende eeuw werden hiertoe verenigingen opgericht die druk begonnen uit te oefenen op de Amerikaanse regering om wetsvoorstellen aan te nemen die hun recht zouden geven op een pensioen, als vergoeding voor de tijd die ze in slavernij hadden doorgebracht. Deze wetsvoorstellen genereerden weliswaar sterke bewustwording en veel debat, maar werden nooit aangenomen. De federale overheid vervolgde zelfs de leiders van een vereniging die een kleine lidmaatschapsvergoeding vroeg, op beschuldiging van misbruik van de posterijen om vrijgemaakte mensen op te lichten. Een van de belangrijkste leiders van deze vereniging, de vrijgemaakte vrouw Callie House, zat een jaar in de gevangenis. De leden van de beweging zouden hun doel nooit bereiken.⁶

In de tweede helft van de twintigste eeuw waren er geen vrijgelaten slaven meer in leven om te vechten voor herstelbetalingen. Hun kinderen en kleinkinderen bleven echter schadeloosstelling eisen. Na het einde van de Tweede Wereldoorlog kregen Joodse overlevenden van de Holocaust schadevergoedingen. Dit gaf groepen en individuen die vochten voor reparaties voor de slavernij nieuwe hoop. Hoewel ze voortdurend in verband werden gebracht met communistische activiteiten, ontstonden er

pamflet (datum onbekend); National Archives Washington

Een pamflet van de National Ex-Slave Mutual Relief, Bounty and Pension Association met de oprichters Isaiah Dickerson (links) en Callie House (rechts). De organisatie was de eerste massale beweging van Afro-Amerikanen voor genoegdoening en pleitte voor pensioenen voor voormalig slaafgemaakte ouderen in de Verenigde Staten.

tijdens de Koude Oorlog verschillende groeperingen die herstelbetalingen bepleitten. In de jaren zestig, de tijd van Black Power, kreeg de roep om genoegdoening nieuw elan door de opkomst van organisaties zoals het Reparations Committee for the Descendants of American Slaves, onder leiding van Queen Mother Audley Moore (1898-1997), de Republic of New Africa, en het *Black Manifesto*, geschreven en verspreid door James Forman (1928-2005). Verder ging de Amerikaanse regering tegen het einde van de Koude Oorlog over tot het betalen van financiële vergoedingen aan Japanse Amerikanen die tijdens de Tweede Wereldoorlog onrechtmatig in kampen geïnterneerd waren geweest. Dit precedent vormde vanaf eind jaren tachtig van de vorige eeuw de basis voor hernieuwd activisme voor reparaties vanwege de slavernij.

In de laatste twee decennia van de twintigste eeuw hebben Brazilië, Colombia en Ecuador nieuwe grondwetten aangenomen waarin het recht op landbezit van hun zwarte gemeenschappen wordt erkend. In de jaren negentig organiseerde een groep zwarte studenten in Brazilië bovendien petitities waarin ze herstelbetalingen eisten. Ook in de Verenigde Staten ontstonden nieuwe organisaties die activisme en rechtszaken combineerden

voor het verkrijgen van schadevergoeding. De echo's van deze beweging werden ook gehoord in Afrika, waar de Group of Eminent Persons (GEP), die intellectuelen, kunstenaars, politici en activisten bijeenbracht, een document uitvaardigde waarin werd opgeroepen tot schadeloosstelling voor de Atlantische slavenhandel en kolonialisme.

Reparaties vandaag de dag

De afgelopen twintig jaar heeft de roep om genoegdoening aan kracht gewonnen. De wereldconferentie tegen racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en daarmee samenhangende onverdraagzaamheid van de VN die in 2001 in Durban werd gehouden, heeft de slavernij en de Atlantische slavenhandel als misdaden tegen de menselijkheid erkend. Zelfs nog zo recent als in maart 2014 heeft de Caribische Gemeenschap (CARICOM) een plan aanvaard dat is gericht op herstelbetalingen voor de slavernij en de genocide onder de inheemse bevolking. Het programma bestaat uit tien punten met materiële, financiële en symbolische eisen aan verschillende Europese regeringen, waaronder het Verenigd Koninkrijk, Spanje, Frankrijk, Nederland, Denemarken, Zweden en Portugal.⁷ De oproep van CARICOM tot herstelbetalingen kreeg veel aandacht van de media in de Europese en Caribische landen en van kranten in de Verenigde Staten en Brazilië. Luttele weken na de aankondiging dook het debat over herstelbetalingen voor Afro-Amerikanen op in de *New York Times*. Binnen enkele weken kwam de gezaghebbende journalist en schrijver Ta-Nehisi Coates erop terug in een artikel in het tijdschrift *The Atlantic*, en publiceerde de *New York Times* een reeks essays over het onderwerp.⁸

De manieren waarop de eisen tot schadeloosstelling voor de slavernij en de slavenhandel historisch gezien zijn aangepakt, staan in het licht van de karakteristieken van de slavensystemen in de samenlevingen waar ze zijn ontstaan. Deze eisen zijn gerelateerd aan de processen die culmineerden in de afschaffing van de slavernij in verschillende landen op het Amerikaanse continent, en zijn ook verbonden met de ontwikkelingssporen die deze samenlevingen in de periode na de afschaffing hebben gevolgd. Oproepen tot reparaties houden ook verband met de wijze waarop voormalige slaven en hun nakomelingen in voormalige slavenmaatschappijen het staatsburgerschap hebben verkregen of op zijn minst hebben geprobeerd te verkrijgen. En er is een link met de manieren waarop zwarte activisten reageerden op de rechtssystemen die rassenscheiding oplegden en op de heersende ideologieën die racisme bevorderden en de witte overheersing versterkten.

In verschillende perioden van de geschiedenis bestond het reparatieactivisme, zeker in de Verenigde Staten, uit radicale bewegingen die duizenden aanhangers achter zich schaalden. Deze bewegingen werden ook door de federale overheid als radicaal bestempeld en hun leiders werden vervolgd en hun activiteiten gecriminaliseerd. Nog altijd vormen reparatieclaims het onderwerp van rechtszaken en wetsvoorstellen en blijven ze in de publieke sfeer aanwezig in de vorm van demonstraties, vooral bij het naderen van herdenkingsdata die verband houden met de afschaffing van de slavernij.

Historici kunnen het probleem van de schadeloosstelling ongetwijfeld verhelderen. De analyse van primaire bronnen kan onthullen hoe bepaalde staten, bedrijven en universiteiten, maar ook bepaalde individuen en hun nakomelingen, sterk hebben geprofiteerd van de slavenhandel en de slavenarbeid. Ook kan historisch onderzoek aan het licht brengen hoe de nakomelingen van tot slaaf gemaakten in sociaal, economisch en politiek opzicht buitengesloten bleven.

Veel vragen blijven nog onbeantwoord. Voor organisaties en activisten blijft het moeilijk om te bepalen welke vorm van schadeloosstelling (symbolisch, financieel, materieel, of een combinatie van alle drie) verschuldigd is. En de meeste voorstellen zijn niet goed toepasbaar op de verschillende voormalige slavenstaten waarover het gaat. Zelfs in het recente tienpuntenprogramma van CARICOM voeren symbolische reparaties de boven- toon. Ook is er geen consensus over wie herstelbetalingen moet doen en wie ze moet ontvangen. Op deze vragen zijn meerdere antwoorden mogelijk. Maar die antwoorden moeten rekening houden met de historische bijzonderheden van samenlevingen die reparaties eisen en daarom is het belangrijk om die eisen te historiseren, want ze worden al meer dan twee eeuwen geuit. In dit proces zijn de maatschappelijke actoren die reparaties eisen in de loop der tijd veranderd. Aanvankelijk waren het tot slaaf gemaakten. Later vroegen vrije individuen die illegaal tot slaaf waren gemaakt, maar ook vrijgemaakte mannen en vrouwen, om schadeloosstelling. Abolitionisten riepen overheden retorisch op tot schadeloosstelling. Slaven en voormalige slaven eisten, individueel of in kleine groepen, schadeloosstelling door hun voormalige eigenaars. Later, toen er geen vrijgemaakte slaven meer in leven waren, bleven mannen en vrouwen die zich identificeerden als de afstammelingen van slaven, bij regeringen en kerken, maar ook bij bedrijven die de slavernij in stand hadden gehouden of ervan hadden geprofiteerd, schadevergoedingen eisen. Vandaag de dag gaat de eis tot schadeloosstelling veel verder dan verzoeken om geld door bepaalde individuen en groepen. In plaats daarvan zijn er nu allerlei groepen en zelfs

landen die collectief of individueel financiële en materiële genoegdoening eisen door andere groepen, bedrijven en regeringen.

Aanhoudende claims, blijvende verdeeldheid

Met de opkomst van het internet hebben groepen op de drie continenten die betrokken waren bij de Atlantische slavenhandel, elkaar als nooit tevoren opgezocht om een collectieve basis te vinden in hun strijd voor reparaties. In de Verenigde Staten heeft het tienpuntenplan van CARICOM ertoe geleid dat de recente debatten over herstelbetalingen opnieuw aan kracht hebben gewonnen. Bovendien heeft de herdenking van 1619 (de vierhonderdste verjaardag van de aankomst van de eerste gedocumenteerde tot slaaf gemaakte Afrikanen in Virginia) de discussie over reparaties in de publieke sfeer aangewakkerd. Met de naderende presidentsverkiezingen van 2020 in de Verenigde Staten en de steeds grotere plaats die de sociale media innemen, begonnen ook pro-nationalisten die zich identificeren als 'Amerikaanse afstammelingen van de slavernij' een duidelijk onderscheid te maken tussen degenen die wel en degenen die geen genoegdoening zouden moeten krijgen op basis van hun nationale afkomst, daarmee dikwijls anti-Afrikaanse en anti-immigrantensentimenten versterkend. Maar wat de uitkomst van deze recente strijd om genoegdoening ook is, voor een historicus als ik is duidelijk dat de claims rond reparatie voor de slavernij en de Atlantische slavenhandel de komende jaren deel zullen blijven uitmaken van het publieke debat, niet alleen in de Verenigde Staten, maar ook in andere landen van het Amerikaanse continent, Europa en Afrika.

OVER DE AUTEUR

Ana Lucia Araujo (1971) is hoogleraar aan Howard University (VS). Haar recentste publicaties zijn *Slavery in the Age of Memory: Engaging the Past* (Londen 2020) en *Reparations for Slavery and the Slave Trade: A Transnational and Comparative History* (New York 2017). Ze is ook lid van de International Scientific Committee van het UNESCO Slave Route Project. Ze is redactielid van de *American Historical Review* en lid van de raad van bestuur van de Association for the Study of the Worldwide Diaspora (ASWAD).

Noten

Hoofdstuk 1. De VOC, van Amsterdam naar Azië

1. Kristoff Glamann, *Dutch-Asiatic Trade, 1620-1740* (Den Haag 1981), 7-8; J.G. van Dillen, *Het oudste aandeelhoudersregister van de Kamer Amsterdam der Oost-Indische Compagnie* (Den Haag 1958), 99; Marijke Spies, *Joost van den Vondel, 1587-1987* (Leiden 1987), 59; Stadsarchief Amsterdam, Notarieel Archief, inv.nrs. 196, 140-142.
2. J.G. van Dillen, *Het oudste aandeelhoudersregister van de Kamer Amsterdam*; O. Gelderblom e.a., 'An Admiralty for Asia: Isaac le Maire and conflicting conceptions about the corporate governance of the VOC', *ERIM Report Series Research in Management* (2010); Isabel Casteels, 'De wereld in Enkhuizen. Kennis van overzeese gebieden tussen 1580 en 1600', *Holland: regionaal-historisch tijdschrift* 51:4 (2019), 149-158; H. Kern en H. Terpstra (red.), *Itinerario, voyage ofte schipvaart naer Oost ofte Portugaels Indien* (Den Haag 1955), dl. 1, XCII en 1.
3. H. Kern en H. Terpstra, *Itinerario*, dl. 1, 25.
4. J.K.J. de Jonge, *De opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indië* (z.p. 1862-1888), dl. 2, 524.
5. Frederick de Houtman, *Spraecck ende woord-boeck inde Maleysche ende Madagaskarsche talen* (Amsterdam 1603).
6. H.T. Colenbrander en Jacob van Neck, 'Reisverhaal van Jacob van Neck (1598-1599). Medegedeeld door Dr. H.T. Colenbrander', *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* 21 (1900), 195.
7. J.K.J. de Jonge, *Opkomst*, dl. 1, 262-268; Pieter van Dam, *Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie, 1639-1701* (Den Haag 1927), 312-313.
8. Pieter van Dam, *Beschrijvinge*, dl. 1, 156, 161.
9. Jan Wagenaar, *Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, scholen, schutterije, gilden en regeeringe beschreeven* (Amsterdam 1767), dl. 2, 84-85, dl. 4, 124-125, 131-133, 148; O. Gelderblom e.a., 'An Admiralty for Asia'; M.A.G. de Jong, *Staat van oorlog. Wapenbedrijf en militaire hervorming in de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1585-1621* (Hilversum 2005), 139-140.
10. O. Gelderblom e.a., 'An Admiralty for Asia'; Marijke Spies, *Joost van den Vondel*; M.A.G. de Jong, *Staat van oorlog*, 148. Met dank aan Henk Looijesteijn.
11. J.K.J. de Jonge, *Opkomst*, dl. 3, 353-354.
12. *Ibid*, 133.
13. Marijke Spies, *Joost van den Vondel*, 58; J.K.J. de Jonge, *Opkomst*, dl. 3, 389-390.
14. W.Ph. Coolhaas e.a. (red.), *Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie*, dl. 1, 71.

ook voor in het Tropenmuseum, toen ik werd uitgenodigd om mee te denken over de opzet van de expositie *'Afterlives of Slavery'* (dat advies is toen niet meegenomen).

Hoofdstuk 37. Het internationale debat over genoegdoening

1. Liam Stack, 'Amsterdam Considers Apology for Slavery in Former Colony', *New York Times*, 10-2-2020, <https://www.nytimes.com/2020/02/10/world/europe/amsterdam-considers-apology-for-slavery-in-former-colony.html> (voor het laatst bekeken op 7-7-2020).
2. Sojourner Truth, *Narrative of Sojourner Truth* (New York 2005), 143-144.
3. Zie Royall House & Slave Quarters, 'Belinda Sutton and her Petitions.' <http://www.royallhouse.org/slavery/belinda-sutton-and-her-petitions/> (voor het laatst bekeken op 7-7-2020) en Roy E. Finkenbine, 'Belinda's Petition: Reparations for Slavery in Revolutionary Massachusetts', *The William and Mary Quarterly* 64:1 (2007), 95-104.
4. Ana Lucia Araujo, *Reparations for Slavery and the Slave Trade: A Transnational and Comparative History* (Londen en New York 2017), 52-53.
5. Frédérique Beauvois, *Between Blood and Gold: The Debates Over Compensation for Slavery in the Americas* (New York 2016) en Nicholas Draper, *The Price of Emancipation. Slave-ownership, Compensation and British Society at the End of Slavery* (Cambridge 2013).
6. Mary Frances Berry, *My Face is Black is True: Callie House and the Struggle for Ex-Slave Reparations* (New York 2006).
7. Ed Pilkington, 'Caribbean Nations Prepare Demand For Slavery Reparations', *The Guardian*, 9-3-2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/09/caribbean-nations-demand-slavery-reparations> (bekeken op 7-7-2020).
8. Ta-Nehisi Coates, 'The Case for Reparations', *The Atlantic*, juni 2014, 51-68. Zie ook 'Are Reparations Due to African Americans?', *New York Times*, 8-6-2014 <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2014/06/08/are-reparations-due-to-african-americans> (bekeken op 7-7-2020).

Hoofdstuk 38. Slavernij en kolonialisme in museale tentoonstellingen

1. J. Pieters, 'Slavery Exhibition Planned for Rijksmuseum in 2020', *NLTimes*, 10 februari 2017, <https://nltimes.nl/2017/02/10/slavery-exhibition-planned-rijksmuseum-2020> (bekeken op 8-7-2020).
2. Tony Bennett, 'The Stuart Hall Conjuncture', *Cultural Studies Review* 22:1 (2016), 282-286 (vertaling Wayne Modest).
3. Markus Balkenhol, 'Tracing Slavery. An Ethnography of Diaspora, Affect, and Cultural Heritage in Amsterdam' (dissertatie, Vrije Universiteit, 2014).
4. Het zou nog ongeveer anderhalf decennium duren voordat boeken als Philomena Essed en Isabel Hoving (red.), *Dutch Racism* (Amsterdam/New York 2014) en Gloria Wekker, *Witte onschuld* (Amsterdam 2017) verschenen, die de hedendaagse worsteling van Nederland met kwesties van 'ras' en racisme tot onderwerp hebben. Beide boeken, en vooral *White Innocence*, werden met controverse ontvangen.
5. Zo zijn er verschillende hedendaagse kunstinitiatieven en tentoonstellingen geweest die verschillende aspecten van het thema hebben opgepakt. De werken en shows van kunstenaars zoals Remy Jungerman, Iris Kensmil en Patri-

